

Др Никола Мијатов, виши научни сарадник
Институт за савремену историју, Београд
nikolamijatov@gmail.com

Оригинални научни рад
Примљен: 3.3.2025.
Прихваћен: 8.11.2025.

Идеологија Савеза Сокола Краљевине Југославије: између физичке културе и секуларне религије (1930–1941)

Апстракт: *Разна соколска удружења ујединила су се 1930. године у јединствен Савез Сокола Краљевине Југославије. Рад сагледава идеологију овог савеза, његов однос према држави и краљу али и према нацији и религији. Кроз релевантну литературу и архивску грађу сагледан је лик савршеног сокола у домену морала. Прави Соко требао је не само бити физички здрав и развијен, већ није смео пити алкохол, требао је редовно да пости, да поштује све религије али и да се редовно моли за добробит краља и читаве династије. Соколи су имали и свој петогодишњи план, који је требао да се заврши тријумфално пунолетством краља Петра II.*

Кључне речи: Соколи, Југославија, идеологија, спорт, краљ, култ личности

Југославија је настала на хетерогеној основи мноштва народа расутих и измешаних на Балкану. На своме почетку 1918. године држава три народа – Срба, Хрвата и Словенаца; на своме крају 1991. године држава шест народа: Срба, Хрвата, Бошњака, Словенаца, Црногораца и Македонаца. Све то време државна идеологија, било монархистичка или социјалистичка била је унитарна, настојала је да оформи нови југословенски индентитет.

Готово читав век, преко свих расположивих медија, идеологија и индентитет југословенства су пропагирани. Спорт као значајан сегмент друштва није ослобођен идеологије, па се као такав нашао и на удару идеологије југословенства.

Југословенство се, на првом месту, одлично уклопило у панславистичку идеју Соколског покрета да би се после 1945. године уклопило и у идеју социјалистичког спорта. За обе идеје и за обе државе постојећи човек није био довољан, био је потребан нови југословенски човек – *Homo Yugosloenicus*¹ – који ће се кроз физичку културу изградити у своме пуном психо-физичком максимуму.

Кроз анализу архивских извора, штампе и политичких памфлета сагледаћемо како је у идеји требало да изгледа тај нови човек кроз Соколски покрет. Соколи су обећавали ново друштво и новог југословенског човека који би то друштво изградио. Кроз Тиршов систем² физичког васпитања лик словенског надчовека постао је идеја водила. Рад сагледава лик новог соколског човека, његов како физички тако и духовни живот и идеале којима стреми.

Свој врхунац Соколи су доживели у међуратном периоду, добу екстремних идеологија које су имале и своју форму физичке културе. Најдоминантнији је био фашистички модел спорта, успостављен у Италији у време Мусолинијевог доласка на власт, а доведен до крајности у Хитлеровој Немачкој. Поред тога, значајан је био и социјалистички модел, који је установио Лењин, а учврстио Стаљин.³ Насупрот томе, соколска идеја се расула словенским светом и као

¹ „*Homo Yugosloenicus*“ је појам којим се може означити идеја новог југословенског човека, са новим националним индентитеом, било у краљевини или у социјалистичкој Југославији. Оригинално, појам је настао у Совјетском Савезу („*Homo Sovieticus*“) и требало је да означава новог савршеног човека којег ће да изгради социјалистички систем. Појам „*Homo Sovieticus*“ је урушавањем совјетског система добио махом негативно значење. Александар Зиновљев, совјетски дисидент, додатно је контекстоализовао овај појам, ставивши га у негативан контекст и скраћујући га у „*Homotos*“, чиме је подразумевао човека ког је социјалистички систем руинирао, који је смрвљен бирократијом и неспособан за било какве интелектуалне или физичке домете. (Alexander Zinoviev, *Homo Sovieticus*, (London: Paladin Grafton Books, 1986), 6, 39, 91, 118, 258–162; Михаил Гелер и Александар Некрич, *Утопија на власти: историја Совјетског савеза*, (Подгорица: CID, 2000), 6–7). Ослањајући се на совјетско искуство, појам „*Homo Yugosloenicus*“ користи се у раду како би дефинисао идеал новог човека ког је Краљевина Југославија са својим Савезом Сокола настојала да изгради.

² Мирослав Тирш (1832–1884) био је чешки филозоф и оснивач соколског покрета. Овај аутохтони покрет у оквиру физичке културе као основу имао је имао физичко вежбање, али је његов крајњи циљ био политички: уједињење свих Словена у једну државу. Тирш је осмислио и систем вежбања са доминатно гимнастичким елементима којим би се појединац свестрано и адекватно развио. Епицентар покрета чинили су слетови у којима би *соколи* кроз слетске вежбе приказали своје идеје, физички развитак својих чланова, али и послали јасне политичке поруке. Покрет је настао у Чешкој али се проширио у словенском земљама где је инструментализован зарад политике у свакој држави појединачно. Ипак је задржао и своју панславистичку основу и служио као средство зближавања словенских народа. (Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929–1941*, (Beograd: Angrotrade, 1991), 5–10; Nikola Žutić, *Liberalizam i Srbi u prvoj polovini XX vijeka: iz historije ideologije građanskog liberalizma*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2007), 157–178).

³ Више о фашистичком и социјалистичком моделу спорта у: *The International Politics of Sport in the Twentieth Century*, eds. Jamer Riordan and Arnd Krüger, (London–New York: Routledge, 1999); James Riordan, *Sport in Soviet Society: development of sport and physical education in Russia*

таква била је хетерогена, али са јединственим панславистичком стремљењем. Формирањем краљевине СХС створила се могућност да се различите соколске јединице уједине и тако допринесу идеји интегралног југословенства. До њиховог уједињења је дошло 1929. године када је формиран „Соко Краљевине Југославије“, на челу са престолонаследником Петром Карађорђевићем, који је тада био дете. Стварно вођство било је у рукама његових заменика: Енгелберта Гангла и Ђуре Паунковића.⁴ Седиште новог савеза било је у Београду. Прва седница управе Савеза Сокола Краљевине Југославије одржана је 25–27. јануара 1930. године.⁵ Тим поводом исте 1930. године на Видовдан организован је у Београду и највећи соколски слет на стадиону специјално направљеном за ту прилику.⁶

У Закону о оснивању Сокола краљевине Југославије проналазимо следеће наводе: „1. У циљу физичког и моралног васпитања оснива се витешка организација под именом Соко краљевине Југославије“; „12. Досада постојећа друштва за физичко и морално васпитање: Југословенски Соко, Хрватски Соко, Орао, Српски Соко, уколико се за три недеље од дана ступања на снагу овог закона не уједине и не ступе у Соко краљевине Југославије, укидају се“.⁷ Тиме је створена једна соколска организација на нивоу читаве Југославије која је баштинила јединствену идеологију. Сагледаћемо рад Савеза Сокола Југославије од свога настанка 1930. године до свога краја 1941. године и идеје које је пропагирао на нивоу сваког појединачног члана, *сокола*, пре свега на плану његовог духовног живота.

Соколски морал

Морал је био осовина идеје Соколског покрета. Иако начелно форма физичке културе која је своју манифестацију имала најчешће у виду слетова, од сокола се захтевало далеко више, у моралном смислу. У *Соколском гласнику*

and the USSR, (Cambridge: Cambridge University Press, 2010); *Sport and International Politics: Impact of Facism and Communism on Sport*, eds. Pierre Arnaud and James Wheeler, (New York: Taylor & Francis e-Library, 2003).

⁴ Душан Цветковић, *Соколи и соколски слетови: 1862–1941; Соколане – соколски домови; Соколске разгледнице*, (Београд: Мирослав–Космос, 2007), 59.

⁵ „Prva sednica uprave Saveza Sokola kraljevine Jugoslavije“, *Sokolski glasnik*, 18.2.1930.

⁶ Јован Караулић, „Соколски слетови у Краљевини Југославији на примеру Свесоколског слета у Београду 1930. године“, у: *КО је соко тај је југословен = To be a Falcon is to Be a Yugoslav*, ур. Љилана Гавриловић, (Београд: Музеј историје Југославије, 2016), 83–85; Nikola Mijatov, “Different Ideologies, Same Infrastructures: The case of Yugoslav Stadiums”, in: *Taming the Yugoslav Space: Continuities and Discontinuities in Coping with the Infrastructural Challenges of the 20th Century*, eds. Danijel Kežić, Vladimir Petrović and Edvin Pezo, (Belgrade–Regensburg: Institute for Contemporary History–Leibniz-Institut für Ostund Sudosteuroaforschung, 2023), 254–257.

⁷ „Zakon o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije“, *Sokolski glasnik*, 18.2.1930.

из 1930. године истиче се да „у новом соколском телу треба да оживи стари соколски дух, који нас је вазда учио, да је морал једини темељ, на коме почива сваки друштвени поредак, сва култура и цивилизација, и да је он најважнији предуслов развитка сваког народа, тако и нашег“. Приметан је уплив идеологије произашле из теорије еволуције која је своје оваплоћење добила у идеји Фридриха Ничеа (Friedrich Nietzsche) о надчовеку.⁸ У њој се живот посматра као борба, а водећи се тим начелима, *соколи* би требало да понесу бакљу те битке: „Тај дух нам стално говори да уздати се само у се и у своју сопствену снагу и на њој градити народну будућност и знајући, да у животној борби побеђује оно, што је јаче, снажније, напредније, моралније и способније за живот, систематски јачати и развијати све снаге народне – да само то значи соколско схватање национализма и националне дужности“.⁹

Већ у првом члану статута, подједнак акценат је стављен на телесно и духовно образовање: „Соко краљевине Југославије има за циљ, да подиже телесно здраве, морално јаче и национално свесне држављане краљевине Југославије. Овај циљ постиже се упоредним васпитањем тела и душе по Тиршовом соколском систему, удомаћеном у нашем народу“.¹⁰

Идеја просвећености, доминантна у међуратном периоду, била је идеја водиља. Соколи су тако виђени за предводнике изградње новог друштва: „Потпомагањем покрета против алкохолизма, потпомагањем штедње и народног здравља у најширем смислу речи. (...) Потпомагањем рада на народном просвећивању и привредном благостању“.¹¹ Свако југословенско соколско друштво је за своју крајњу сврху имало настанак интегралног југословенства, али и стварање новог доба и новог високо моралног човека: „Сврха друштва је (...) упоређује телесно здравље, морал и националну свест држављана краљевине Југославије“.¹²

У оквиру просветитељске линије, истакнуто место у соколском покрету имале су жене. Настојало се да се оне у потпуности укључе у покрет и постану равноправне градитељске нове Југославије. Женама је припадност соколским друштвима омогућавало еманципацију и превазилажење патријархатом традиционално предодређене улоге мајке и домаћице. Истовремено, учествовање у соколским манифестацијама им је давало могућност да путују, како по Југославији, тако и по иностранству. Било је и настојања да се жене укључе у одбрану земље. Кроз „одбрамбено васпитање жена“, пре свега припадница

⁸ Више о томе у: Čarls Darvin, *Postanak vrsta*, (Beograd: Nolit, 1985); Fridrih Niče, *Volja za moć: pokušaj preocenjivanja svih vrednosti*, (Beograd: Dereta, 2015); Фридрих Ниче, *Сумон удола*, (Београд: Службени гласник, 2020); Fridrih Niče, *Tako je govorio Zaratustra*, (Beograd: Feniks Libris, 2007); Fridrih Niče, *Antihrist*, (Beograd: Riznica, 2011).

⁹ „Sokoli budite od sad i celom našem narodu primer jedinstva!“, *Sokolski glasnik*, 18.2.1930.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Statut o organizaciji i poslovanju Sokola kraljevine Jugoslavije, *Sokolski glasnik*, 18.2.1930.

¹² „Pravila Sokolskog društva“, *Sokolski glasnik*, 21.3.1930.

Соколске организације, настојало се да се соколице подвргну „специјалном одбрамбеном васпитању“. Као дужности жена током рата истицано је: старање о деци, о исхрани становништва и војске, о општој хигијени, неговање болесних и рањених, израда ствари потребних у војне сврхе, замена мушких у свим позивима, одржавање мира и реда.¹³

Постојао је и засебни одсек за трезвеност чији је циљ борба против алкохолизма, највећег порока међуратног света. Соколи се придружују овој позитивистичкој линији, из Правилника овог одсека сазнајемо да су „чланови одсека трезвености при ступању у чланство дужни су да потпишу завет, у коме ће дати соколску часну реч, да неће пити ни окушати алкохолних пића осим у случају лекарског прописа или верског обреда“.¹⁴ На тој линији, фебруар је проглашен за „Месец соколске трезвености“.¹⁵ Идеја је била стварање савршеног човека, новог југословенског националног индентитета, складно физички развијеног и без порока.

Из Резолуције прве редовне скупштине Савеза Сокола одржане 29. марта 1931. године проналазимо да „(...) Соколство краљевине Југославије жели, да у сваком свом члану развије и одржи у свежој снази све његове телесне и душевне способности колико је то више могуће“, као и да „тежи да свестраним јачањем личности узгаја своје припаднике (чланове, нараштај, децу) за што боље и корисније чланове људског друштва.“ У свему овоме и жена је имала истакнуту улогу и као таква била је подједнаки градитељ новог друштва, али и новог човека, јер је соколство жену видело као „једнако вредног члана људског друштва као и мушкарца“, а *соколице* и *соколи* су означени као „потпуно равноправни“.¹⁶

Ипак, идеја је била да овај савршени човек верно служи својој држави, што је сматрано његовом главном функцијом. Из свега наведеног не произилази побољшање појединца зарад њега самог, већ, у колективистичком духу соколског покрета, зарад бољитка читаве државе и друштва. Да бисмо боље разумели овај феномен потребно је да дубље сагледамо какве су то обавезе југословенски соколи имали према својој држави.

¹³ „Odbrambeno vaspitanje žena“, *Sokolski glasnik*, 23.12.1938.

¹⁴ „Pravilnik odseka trezvenosti“, *Sokolski glasnik*, 11.4.1930.

¹⁵ „Sokolstvo i alkoholizam su po duhu i ciljevima dve protivnosti“, *Sokolski glasnik*, 7.2.1941.

¹⁶ „Rezolucije prve redovne skupštine Saveza Sokola kraljevine Jugoslavije“, *Sokolski glasnik*, 9.4.1931.

Задаци сваког сокола

У новом контексту соколи добијају и нове задатаке. Бољшевичком револуцијом читава Источна Европа била је у опасности да послужи као терен за преливање револуције преко граница Совјетског Савеза. Због тога се прави својеврсна *тампон зона*, касније озваничена као Мала Антанта.¹⁷ Соколска друштва у Пољској, Чехословачкој и Југославији преузела су и улогу бране идејама бољшевизма.¹⁸

Свега годину дана након формирања Краљевине СХС, *соколи* се састају и формирају јединствену организацију за нову државу и издају проглас, огледало саме Краљевине СХС:

„Народ Срба, Хрвата и Словенаца јесте један, соколска друштва Срба, Хрвата и Словенаца јесу и морају бити народна друштва. Народ је један па и соколска друштва морају бити једна. Словенство јесте једно. Народ Срба, Хрвата и Словенаца био је, јесте и мора бити словенско и једно. Словенство је део човечанства. Идеални човечанства су једни“.

Одмах потом престолонаследнику Александру је поручено да ће „Обновљени соколство постати саставни део твоје војске, темељ камен, бедем и штит моћи и среће државе наше“. Са дубоким кореном у прошлости, соколи су били загледану у будућност: циљ им је био еволутивно југословенство. У теорији али и пракси били су попут авангардне партије, захтевали су потпуну преданост Југославији и члан Сокола могао је бити „члан само оне политичке партије која стоји на становништву народног и државног јединства“. Међу првима као Југословенски соколски савез у називу поносно су истицали југословенство инсистирајући на „једном народу, једној држави, једном соколству“.¹⁹ *Соко* се заветовао да ће „остати веран југословенском државном и народном јединству и идеји заједнице свих Словена. Здраво!“.²⁰

Идеологија *сокола* савршено се уклапала у унутарну идеологију краљевине и домах су заузели истакнуто место у друштво, док се њихова делатност протезала од политичког до духовног живота. У правилницима соколских друштава нала-

¹⁷ Милан Гулић, *Југословенска држава: 1918–2006: од Прводецембарског акта до Мајског референдума*, (Београд: Институт за савремену историју, 2023), 192–194.

¹⁸ N. Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929–1941*, 9.

¹⁹ Ibid, 10–14; Никола Жутић, *Крајишки соколи: соколи Српске крајине 1903–1941–1991.*, (Београд: Трилекс, 1988), 37; Љубодраг Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији: 1918–1941. Део 1, Друштво и држава*, (Београд: Стубови културе, 1997), 432–434; Веселинка Кастратовић Ристић, „Соколи Југославије, организација и делатност“, у: *КО је соко тај је југословен = To Be a Falcon is to Be a Yugoslav*, 14.

²⁰ Архив Србије (даље АС), Београдско гимнастичарско друштво „Соко“ – Београд (1882–1944), БСоко – 492, Текст соколског завета који је важио до 1933. године.

зимо: „Сврха друштва је, да упоредним васпитањем тела и душе по Тиршовом соколском систему, удомаћеном у нашем народу, унапређује телесно здравље, морал и националну свест држављана краљевине Југославије“. Дужности чланова биле су разноврсне, од чувања соколске части, како у јавном, тако и у приватном животу до унапређења свих друштвених циљева. За соколске чете дефинисано је поље рада, које се удаљавало од пуког телесног вежбања. Требало је да раде на проширивању редова и окупљању „соколске омладине“, на ширењу писмености, трезвености и штедње, да оснивају читаонице, књижнице, тамбурашке и певачке зборове, те да увек наглашавај „да у привредном раду и у модерној обради земље лежи благостање појединаца као основни услов за правилан развој соколске организације на селу“.²¹

Соколство је настојало да на себе преузме значајну улогу и у подизању одбрамбене моћи земље. Под паролом „војничко васпитање сокола и соколско васпитање војника“ кроз стројеве вежбе, стрелаштво, скијање, коњичке спортове и др. код омладине се тежило и развоју „душевне способности“: спремности, хладнокрвности, одважности, вредноћи, дисциплини, али и љубави ка својој земљи. Поред тога, држава је, ради обучавања сокола у јахању, дозволила *соколима* употребу државних коња.²²

Посматрајући шири контекст кључна је Конференције за разоружање у Женеви 1932. године, током које је предвиђено смањење војног потенцијала држава. Европске државе су налазиле друге методе, тј. изигравање одлука саме Конференције, а Југославија је свој излаз нашла у Соколству које се временом претварало у вид предвојничке обуке.²³ Стога, *соколи* представљају и сегмент милитаризације читаве Европе у предвечерије Другог светског рата.

На тој линији соколи су обучавани и у противпожарној заштити, те су организовали добровољачке чете које би „у случају рата спречавале локализоване пожаре који би се појавили у Београду“.²⁴ Не само да је требало да учествују у одбрани од пожара већ су соколи требали да буду редовни састав импровизоване противваздушне одбране. Године 1933. добили су наређење да „се при

²¹ АС, Београдско гимнастичарско друштво „Соко“ – Београд (1882–1944), БСоко – 794, Правилник соколског друштва и соколске чете, 1934.

²² АС, Београдско гимнастичарско друштво „Соко“ – Београд (1882–1944), БСоко – 643, Соколска жупа Београд извештава сва друштва да је од ССКЈ добила допис од Министра Војске и Морнарице одобрава соколским друштвима употребу државних коња ради обуке у јахању, 17.6.1934.

²³ N. Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 66–67, 71–75.

²⁴ АС, Београдско гимнастичарско друштво „Соко“ – Београд (1882–1944), БСоко – 440, Савез сокола Краљевине Југославије сазива конференцију свих београдских соколских друштава у вези са организовањем пожарних добровољачких чета и списак чланова и нараштаја за курс за одбрану од пожара, 15.9.1933.

свим соколанама у Београду одреде просторије потребне за одржавање обука екипа за одбрану вароши од напада из ваздуха“.²⁵

Свеукупно, Савез Сокола Југославије није био само организација у домену спорта, него и „сарадник државе за посвршавање крупних националних задатака“. Дакле, ово је била специфична „државна организација за физичко васпитање народа“ чији су доминантни циљеви били у моралној, одбрамбеној и идеолошкој сфери.²⁶ Тиме је задатак сваког сокола био далеко од физичке културе и слетова као директне манифестације соколске идеје, дубоко у домену политике где би соколи уз војску и полицију били стожери државе и чувари Југославије. Стога, неопходно је да дубље сагледамо однос *сокола* према самом врху државе: краљу.

Краљ у идеологији Савеза Сокола Југославије

У соколској идеологији краљ је заузимао највише место, као овлапоћење југословенске идеје и покровитељ читавог соколског покретка. На челу Савеза Сокола Југославије налазио се малолетни престолонаследник Петар Карађорђевић, чија је слика дистрибуирана свим соколским удружењима и требала је да стоји истакнута на видним местима у соколанама.²⁷ Соколи су редовно славили његов рођендан, а у његову славу су се писале и рецитовале песме.²⁸ Постављање Петра Карађорђевића као покровитеља Сокола представљало је вид изградње култа личности и пре ступања на престо: на сликама је престолонаследник, иако само дете, представљан у соколским униформама.

Кључна подршка Савезу Сокола долазила је од стране његовог оца, краља Александра. Краљ „ујединитељ“ у соколској идеологији заузимао је највише место и као такав је слављен и поштован. Иако је дозволу дао краљ Александар, званично је покровитељ био малолетни Петар: „Стални старешина Савеза, према овлашћењу и налогу Његовог Величанства Краља од 4. децембра 1929. године и Закону о оснивању Сокола краљевине Југославије, јесте Његово краљевско Височанство Наследник Престола краљевине Југославије“.²⁹

²⁵ АС, Београдско гимнастичарско друштво „Соко“ – Београд (1882–1944), БСоко – 454, Соколска жупа Београд по налогу Општине града Београда тражи од свих соколских друштва да одреде просторије за одржавање обука за одбрану од напада из ваздуха, 14.10.1933.

²⁶ N. Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929–1941*, 5, 48; В. Кастратовић Ристић, „Соколи Југославије, организација и делатност“, у: *КО је соко тај је југословен = To Be a Falcon is to Be a Yugoslav*, 24.

²⁷ АС, Београдско гимнастичарско друштво „Соко“ – Београд (1882–1944), БСоко – 438, Прослава рођендана престолонаследника Петра., 6.9.1933.

²⁸ АС, Београдско гимнастичарско друштво „Соко“ – Београд (1882–1944), БСоко – 838, О прослави рођендана краља Петра II; БСоко – 838, Предмет о прослави рођендана Петра II, 6.9.1936.

²⁹ „Statut o organizaciji i poslovanju Sokola kraljevine Jugoslavije“, *Sokolski glasnik*, 18.2.1930.

Поред тога, *соколи* су неговали и сећање на покојног краља Петра I, кога су називали „Велики“ и „Ослободиоц“. Сваке године на Видовдан организована је штафета која је кретала из различитих крајева Југославије, али је обавезно завршавала на гробу краља Петра I на Опленцу. Сама штафета имала је сакрални карактер који је покојном краљу давала светачки ореол. Тако је на пример на Видовдан 1934. године у Сарајеву организован Покрајински слет, а истицано је да ће соколска штафетана гроб краља Петра да претвори „у велико национално ходочашће“, јер је штафета, донета из Сарајева на Оплецац“ донела „Зуљбу захвалности“, након чега је над гробом „свечано запаљено Соколско кандило“. ³⁰

Убиство краља Александра 1934. године дубоко је утицало на соколе, који су изгубили свог заштитника. Истовремено краљеубиство је било јасан показатељ крхости читаве југословенске идеје. ³¹ Вежбаонице су затвориле своја врата, а соколи су узели активну улогу у испраћају покојног краља. Изабрани истакнути чланови соколског покрета су били и почасна стража код његовог одра. После више од месец дана соколи су се оплакавши краља вратили у вежбаонице и наставили са радом. ³² Ипак овај ударац није био довољан да пољуља соколску идеологију, која је само добила на замаху и упрела снаге у изградњу сакралног култа личности династије Карађорђевић.

Соколи су позивани да буду будни чувари Југославије, уз подсећање на „последњи уздах великог Краља: *Чувајте Југославију!*“. Уследило је заоштравање и јачање југословенске идеологије, истицањем да управо „Југословенски Соколи, као оличена народна мисао“ треба да буду „и надаље чувари државног и народног јединства, које је посвећено Краљевском крвљу“, те да својим напорима и делима покажу, „да за нашим Младим Краљем Петром II стоји један и недељив читав Југословенски народ, који ће своју слободу и јединство свим својим силама и по цену највечних и најтежих жртава бранити и одбранити од нападаја свих наших непријатеља“. Настојало се да се кроз соколство негују култ и успомена на убијеног краља који је тако и после смрти остао ујединитељ и кроз соколску деификацију је даље интегрисао југословенски простор. Тако је у време народне жалости свако соколско писмо завршавано речима: „Нека је слава Витешком Краљу Александру Ујединитељу!“ ³³ Највећи соколски дом, данас зграда „старог ДИФ-а“ (Државног института за физкултуру) у Београду,

³⁰ „Pokrajinski slet u Sarajevu na Vidovdan 1934. godine“, *Sokolski glasnik*, 5.1.1934; „Sokolstvo velikom kralju“, *Sokolski glasnik*, 8.6.1934.

³¹ Милан Гулић, *Југословенска држава: 1918–2006: од Прводецембарског акта до Мајског референдума*, 166–173.

³² АС, Београдско гимнастичарско друштво „Соко“ – Београд (1882–1944), БСоко – 735, Наредбе ССКЈ и распис Жупе Београд поводом смрти Њ.В. Краља Александра I и организација комеморативне седнице и сахране, 19.10.1934; Соколска жупа Београд, Братском Старешинству и начелништву Соколског друштва Београд, 12.10.1934.

³³ „Југословенском sokolstvu“, *Sokolski glasnik*, 26.10.1934.

отворен је 1936. године и посвећен управо „успомени на нашег Великог Краља Мученика“.³⁴

У реалној, физичкој манифестацији, кроз песму, коло, игру, слет и ношњу Југословенски соко настојао је да одгаја нови нараштај Југословена. Међутим, слабљењем државе само је додатно истицана соколска реторика. Током периода кризе, идеологија државе је појачавана: реторика је заоштравана, идеолошки неистомишљеици постајали су непријатељи, а првобитна идеологија је у таквим условима доживела свој врхунац. Овако пренаглашеном идеологијом настојало је да се прикрије реално стање у земљи, те је идеја југословенства наглашивана у таквој мери да је дошло и до њене вулгаризације, па су се тако изводиле вежбе „Ослобођење и уједињење“ или „Селјачка слога“. Соколи су својим телима симболизовали југословенску идеју али и значајне историјске догађаје, чиме је једна идеја претворена у „пластичну“ слику која се осликавала телима сокола.³⁵ Посматрајући шире, соколске манифестације биле су део духа епохе где су сличне процесје различитих организација или партија организоване широм Европе током тридесетих година прошлог века. Најкарактеристичније и највеће биле су оне у фашистичкој Италији и нацистичкој Немачкој.

Управо убиством краља Александра соколска идеологија добија на замаху и почиње да поприма обресе религије. Соколски пост установљен је за рођендан убијеног краља – 17. децембра. Тада „сви припадници Савеза Сокола Краљевине Југославије имају тога дана да своје оброке јела сведу на најнужнију меру и да се задовоље с храном што више умереном, скромном и јевтином, како би на тај начин постигли што већу уштеду у издацима на јелу. Највише ће овоме удовољити они који дан проведу о сувом хлебу и води.“³⁶ Пост је био окренут сопственом духовном уздицању али и помагању онима којима је најпотребније: „Уздржите се тога дана од јела и пића и сву уштеду на томе, и више, ако можете, дајте за нашу сиромашну браћу и сестре и за нашу сироту и незбринуту соколску дечицу“.³⁷

Занимљиво је да се први петогодишњи план³⁸ у Југославији појавио с доласком комуниста на власт. Још пре рата, а због јачања комунистичких идеја,

³⁴ „Svečano otvorenje Sokolskog doma Viteškog Kralja Aleksandra I Ujedinitelja u Beogradu“, *Sokolski glasnik*, 6.3.1936.

³⁵ Љ. Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији*, 438.

³⁶ „Sedamnaesti decembar: dan sokolskog posta“, *Sokolski glasnik*, 16.11.1934.

³⁷ „17. decembar dan je sokolskog posta“, *Sokolski glasnik*, 14.12.1934.

³⁸ Петогодишњи планови представљали су део економске стратегије комунистичких режима и подразумевали су развој привреде и друштва током пет година. Пратила их је јака пропаганда и ангажовање читавог становништва. Ови планови су захтевали велике напоре становништва, али су истовремено обећавали и висок пораст стандарда живота сваког човека по завршетку плана. Први планови покренути су у Совјетском Савезу двадесетих година 20. века. Најзначајнији и најсвеобухватнији петогодишњи планови покретани су у периоду Стаљинове владавине. Југославија је свој први петогодишњи план добила доласком Комунистичке партије Југославије

соколи преузимају одређене делове болшевичке идеологије и праксе па тако уводе свој петогодишњи план поводом пунолетства краља Петра II – „Соколску Прву Петољетку“. Идејни синкретизам у предвечерије Другог светског рата огледао се у циљевима и задацима овог петогодишњег плана: „У њој [Петољетки] сваки поједини члан или нараштајац, мушко или женско, сељак или грађанин, сиромах или богат, здрав или болестан, може наћи прикладан себи задатак да га изврши у трајању од 1936. до 1941. и да тако постане зидар нове и срећне Југославије“. Даљом анализом може се утврдити да је Петољетка била првенствено духовно оријентисана, за противнике је имала тзв. „лажне пророке“ који „руше душу Југославије тровањем наше омладине“. Комунисте, које нису директно именовали, оптуживали су да „љубав према народу изобличавају до животињства, а пламену љубав старих витезова према народу опијумом сматрају“, да се „бацају блатом на истакнутије националне раднике, а нарочито на младе трудбенике“, те да „оглашише и вјеру у Бога заблудом, а дом који једино сокола одгаја сматрају тамницом робова“.³⁹

Соколским петогодишњим планом провејавао је магловити хилијализам: „Јер ми вјерујемо као у Бога, да ће Соколска Петрова Петољетка, као плам муње неба, разбуктати срца наша и ускрснути вјеру код свију сокола до коначнога сеоско-народног препорода“. На самом крају план је обећавао чак и бесмртност: „Јер он спаја небо са земљом, он окупља све соколе села и града у највећу дјелотворну мисао живота народног. Он смртно претвара у бесмртно. Он људску немоћ обрће у Божију свемоћ.“⁴⁰ Петогодишњи план је требао да се заврши тријумфално 1941. године „када ће наш понос, наша узданица, наш млади Краљ Петар II Карађорђевић, поред своје првене соколске кошуље заогрнути сјајним пурпурним краљевским плаштем, да би тако владао једним соколским народом“.⁴¹

План је био директна последица убиства краља Александра које је за *соколе* оставило неизбрисив ожиљак. Као што је истакнуто, долази до заостравања идеологије и из соколског прогласа можемо видети које све задатке је имао један *соко* на духовном плану. Прелаз из фискултурног у духовни живот уочљив

на власт 1945. године, јер је већ следеће године започет амбициозни план (петолетка) обнове читаве ратом разорене државе. (Михаил Гелер и Александар Некрич, *Утопија на власти: историја Совјетског савеза*, (Подгорица: CID, 2000; Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije: 1918–1988*. I–III, Beograd: Nolit, 1988.)

³⁹ АС, Београдско гимнастичарско друштво „Соко“ – Београд (1882–1944), БСоко – 1164, Заветњи огањ, издање соколске жупе Мостар, 1936; „Kako će se izvesti sokolski petogodišnji plan“, *Sokolski glasnik*, 18.9.1936.

⁴⁰ АС, Београдско гимнастичарско друштво „Соко“ – Београд (1882–1944), БСоко – 1164, Заветњи огањ, издање соколске жупе Мостар, 1936.

⁴¹ АС, Београдско гимнастичарско друштво „Соко“ – Београд (1882–1944), БСоко – 1392, Новогодишња посланица Соколству Краљевине Југославије, 1937.

је већ на самом почетку: „Прво, да човјек не може помоћи никога, док себе не одвикне многих телесних уживања“. Даље се наводи списак „личних задатака“ где се захтева одрицање од псовки, дувана, кафе али и одласка у кафане, лагања, ружних разговора, телесног уживања, луксуза и алкохола. Осим пуританизма на пољу порока, код прописивања пожељног начина облачења евидентан је и антимодернизам: „Да ли ћеш носити народну ношњу и чувати њен национални карактер избјегавајући творничке крпе?“⁴². Осим одоре претња новом човеку су били и страни изрази: „Да ли ћеш се одвикавати употребе страних ријечи и тако чувати чистину народног језика?“. Идеологија је била народна, религиозна и антимодерна: „Наш је народ у сржи своје душе побожан. Он ту бесмртну одлуку истиче у свим облицима рада и живота. Она се зна, види, осјећа и чује и у овом варљивом добу, гдје све заудару на материјалну трулеж, а нарочито у овој старовјечној пословици: „Без Бога ни преко прага“⁴².

Спој са религијом је био потпун и мистицизам *Сокола* прикриван је хришћанством, православним или римокатоличким. Тако су задаци сокола били и верске природе: „Да ли ћеш прочитати коју побожну књигу?; Да ли ћеш посветити који час недељно за своје вјерско васпитање?“⁴³. Осим тога задатак је била и вечерња молитва у којој су обавезан сегмент били краљ и династија: „Да ли ћеш при вечерњој молитиви, молити Богу за душу Краља Мученика, а за срећан и дуг живот Њ. В. Краља Петра и цијелога дома Карађорђевића?“⁴³

Међутим, иако су у наративу начелно присутне хришћанске вредности, с обзиром да је Југославија била мултиконфесионална држава, циљ соколства је ипак било превазилажење подела и јачање друштвене кохезије. Стога, хришћанство није експлицитно помињано, већ су коришћени општи религијски термини попут „пoboжности“ или „молитве“ који би могли да буду пријемчиви свима. Све ово је било део петогодишњег плана који је безмало обећавао ускрснуће: „Хиљаде ће слепих код очију прогледати видом Завјета Петрове Петољетке! Хиљаде ће глувих код ушију прочути слухом Завјета Соколске Петрове Петољетке! Хиљаде ће мртвих духом ускрснути животом Завјета Соколске Петрове Петољетке!“⁴⁴

На самом крају читавог плана налази се крајне рационални задатак – новац. Од сваког *сокола* очекивале су се донације као и до тада: „Да ли ћеш и колико давати недељно за „Соколски Петров Динар“ – у фонд Соколске Петрове Петољетке“⁴⁵. План је требало да се заврши 6. септембра 1941. године, али је Југославија тада већ увелико била увучена у Други светски рат.⁴⁶ Тако је 6. апри-

⁴² АС, Београдско гимнастичарско друштво „Соко“ – Београд (1882–1944), БСоко – 1164, Заветњи огањ, издање соколске жупе Мостар, 1936.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ „Proleće 1941. godine i Sokolska Petrova Petoljetka“, *Sokolski glasnik*, 15.11.1940.

ла, нападом сила Осовине на Југославију, стављена тачка како на петогодишњи план, тако и соколску организацију.

Дезинтеграција Савеза Сокола Југославије пред Други светски рат

Соколи су се у немилости нашли далеко пре 1941. године. Наиме, јачањем хрватског национализма нашли су се на удару као представници југословенске идеје. На првом месту ту се налазила династија Карађорђевић, која је у круговима хрватских националиста перципирана као српска, а тиме читава Југославија као инструмент великосрпске хегемоније. Краљ је у идеологији сокола имао сакрални карактер и она као таква није могла бити привлачна за растући хрватски национализам.

Иако је Савез Сокола Југославије настао уједињењем више различитих соколских организација, међу њима и хрватских, приметно је доминантно српско становниште у Савезу. Осим слављења династије редовно је слављен Видовдан као један од највећих соколских празника. Слављење Видовдана и Косовске битке покушавано је да се учини пријемчивим за све народе Југославије и да се, на неки начин, кроз *соколе* овај празник „појугословени“. Међутим, захваљујући отпору националиста, те перцепцији читавог феномена као манифестације српског национализма, до тога никада није дошло.

Из дневника Мелка Чингрије, истакнутог *сокола* Дубровника сазнајемо о атмосфери која је годинама пред рат владала у Хрватској: „Држава се као блудница грди, млади краљ псује и смрћу му се јавно пријети, соколски се домови пале, приватна имовина уништује, и то све на очиглед југославенског жандара, који не смије да уредује, јер или мртав паде или одговара за то што се закона држао.“ Соколи су се одједном нашли на удару: „Соколаши, чланови друштва коме је краљ покровитељ, треба да за живот стрепе, а огласе ли кога четником, тај је пропао. Људождерство у Керестинцу⁴⁷ засја пуном свјетлошћу.“⁴⁸ Коначно, формална дезинтеграција Савеза Сокола Југославије је покренута је најпре формирањем Бановине Хрватске, споразумом Цветковић–Мачек.⁴⁹

Влада Милана Стојадиновића примат је дала савременом спорту наспрам *сокола*. Стојадиновић је настојао да модернизује читаву Југославију и *соколи* су се нашли на том путу као застарела идеја физичког васпитања која је требало да уступи место спорту. Циљ је био модернизација спорта по узору на оно које

⁴⁷ У дворцу Керестинац у Загребу догодио се линч српског ствановништва 1936. године. Више о томе у: Горан Милорадовић, „Хрватски „Рашомон“: југословенска штампа о покољу у Керестинцу 16. априла 1936. године“, *Токови историје*, 1/2020, 11–46.

⁴⁸ Архив Ђорђић, Ро – 162, Кутија бр. 8., Дневник Мелка Чингрије.

⁴⁹ М. Гулић, *Југословенска држава: 1918–2006*, 187–191.

је у Италији спровео Бенито Мусолонији⁵⁰, а где је фокус стављен на „спортове будућност“: авио-спорт, мото-спорт и једриличарство. Идеја је била италијанска, а модел немачки, јер је Стојадиновић послао министра физичког васпитања народа у Немачку 1938. године да проучи Хитлеров систем спорта и тај модел примени и у Југославији.⁵¹ На све је утицао и спољнополитички обрт, приближавањем силама Осовине, Мала Антанта и словенске земље постајале су све удаљеније. Стога, Тиршов систем панславистичке идеје и изградње савршеног словенског човека постао је део прошлости. Додатно, Антун Корошец, који је заузимао истакнуто место у унутрашњем животу земље, је заједно са Мачеком оштро иступао против *Сокола*.⁵² На линији модернизације је поред соколске штафете и слета у част рођендана краља Петра II 1939. године одржана и прва „Гран При“ аутомобилска трка у Београду.⁵³

Ипак, сва политичка гигања династије пред Други светски рат соколи су испратили и безрезервно подржавали. Поводом ступања на власт престолонаследника Петра и образовања владе Душана Симовића издат је *Проглас Савеза Сокола Краљевине Југославије*, у коме се наводи: „Савез Сокола Краљевине Југославије, делећи осећања целокупног југословенског соколства и читавог свог народа, у овом великом и историјском тренутку упућује пре свега, из свог радосног срца, поздраве и изразе најдубље и најискреније верности своје љубљеном краљу Петру II“.⁵⁴ Међутим, вихор Другог светског рата ставио је тачку на Савез Сокола Југославије. Распадом државе распала се и соколска организација, а у новој социјалистичкој Југославији за соколство са краљем као епицентром није било места и овај специфични вид физичке културе престаје да постоји.⁵⁵

Са друге стране, мобилизациони потенцијал који је за масе представљао соколски покрет није могао проћи незапажено и код нових комунистичких власти. Начин комуникације са масама преко државних манифестација попут штафета или слетова Јосип Броз Тито преузео је и из традиције Краљевине Југославије те је изванредан континуитет очигледан. Југословенски елемент био је заједнички за

⁵⁰ Више о односу који је Мусолини имао према спорту у: Piero Melograni, “The Cult of the Duce in Mussolini’s Italy”, *Journal of contemporary history*, 22 (1976), 221–237.

⁵¹ Више о нацистичком моделу спорта у: Arnd Krüger, “Strenght through joy: the culture of consent under fascism, Nazism and Francoism”, *The International Politics of Sport in the Twentieth Century*, eds. James Riordan and Arnd Krüger, (London–New York, Routledge, 1999), 67–79.

⁵² N. Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929–1941*, 159–162; Nikola Mijatov, *Sport u službi socijalizma: Jugoslovensko iskustvo 1945–1953*, (Beograd: Čigoja štampa–Institut za savremenu istoriju, 2020), 42–47.

⁵³ Марко Миљковић, „Grand Prix Београда 1939 – спољнополитички контекст великих аутомобилских трка“, *Годишњак за друштвену историју*, 1, 2011, 7–29.

⁵⁴ „Proglas Saveza Sokola K. J.“, *Sokolski glasnik*, 28.3.1941.

⁵⁵ Више о односу комуниста и соколских покрета у: Ivan Čuk i Aleks Leo Vest, *Prevarani sokoli*, (Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2017).

предратне и послератне манифестације с тим што се после рата монархистички елемент заменио комунистичком идеологијом. Заједнички чинилац био је и тај што су се преко манифестација јачале везе појединца са државом и са врховним представником те државе: пре рата са монархом, после рата са првим човеком Комунистичке партије. Младе генерације су тако имале прилику да се преко слетова, штафета и других манифестација директно идентификују са ликом вође Југославије. Основе те идентификације поставили су управо *соколи*.⁵⁶

Од физичке културе до секуларне религије

Свеукупно, крајњи циљ идеологије Савеза Сокола Југославије била је, готово религијска, посвећеност формирању новог човека. Соколи су били једна врста апостола те *нове религије*: „Без апостолства нема Соколства... Наша апостолска издржљивност је све савладала и ми надживисмо заклете своје непријатеље.“ Нови човек био би савршен – Homo Yugoslovenicus: „Ми морамо створити бољег југословенског човека. Створити човека који ће стално имати пред очима онај велики принцип којим се држе земље и градови. Принцип правде истине и слободе.“⁵⁷

У бити соколи су били далеко од спорта и физичке културе у ширем смислу.⁵⁸ У питању је био специфичан вид „секуларне религије“ у Диркемовском смислу јер, како он наводи: „да би се нека ствар посветила доводи се у додир са извором религијске енергије“. У соколском случају то је био краљ који је био овлапоћење идеологије југословенства. Као и код религије, циљ је исти: „Савршено друштво у којем би правда и истина неограничено владале и одакле би зло, у свим својим облицима, било искорењено“. Они су зло видели у бољшевизму, пороцима, попут алкохолизма, али и у модерности. Соколи су своју непрестану „тежња према добром“ изражавали кроз физичку активност, али и кроз пост, трезвеност и штедљивост.⁵⁹ Ова *нова религија* имала је свог

⁵⁶Олга Манојловић Пинтар, „„Тито је стена“, (Дис)континуитет владарских представљања у Југославији и Србији XX века“, *Годишњак за друштвену историју*, год. IX, св. 2–3, 2004, 94–96.

⁵⁷АС, Београдско гимнастичарско друштво „Соко“ – Београд (1882–1944), БСоко – 1392, Новогодишња посланица Соколству Краљевине Југославије, 1937.

⁵⁸Појам „физичка култура“ део је совјетске традиције и као такав био је заступљен у социјалистичкој Југославији. Подразумева све облике физичке активности. Појам „спорт“ је новијег датума и углавном се односио на такмичарски аспект. Међутим, временом је појам „спорт“ преузео примат па се њиме означава и рекреација, али и разне форме физичке активности. У данашњем дискурсу присутна су оба појма где се под физичком културом подразумева нешто шири концепт физичке активности и као такав адекватнији је за дефинисање феномена Сокола. (Милivoје Матић и Вожо Вокан, *Општа теорија физичке културе*, (Београд: Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета, 2005), 64–97.)

⁵⁹Emil Dirkem, *Elementarni oblici religijskog života: Totemistički sistem u Australiji*, (Београд: Prosveta, 1982), 44, 381.

првосвештеника који је био предводник нове „лаичке вере која је наместо Бога ставила Друштво“.⁶⁰ Лик првосвештеника *соколи* су пронашли у краљу, а ново друштво у Југославији и идеји панславизма.

Анализом идеологије Савеза Сокола Југославије, соколски покрет тешко се може сврстати у домен спорта. Његови циљеви и бит били су далеко од пуке физичке активности, јер је сама физичка активност била само један од инструмената да достигање виших политичких и духовних циљева. Сврха читавог покрета била је изградња новог савршеног југословенског човека, који би био стожер одбране Југославије, династије и пример пуританског живота без порока. Убиством краља Александра 1934. године и свеопштом кризом југословенске државе, идеологија је добила на замаху. Установљењем соколског поста идеологија је попримила обриси религије у којој је пропагирана и свакодневна молитва, са обавезним помињањем убијеног краља и читаве династије Карађорђевића. Са друге стране, приметан је и утицај комунизма кроз соколски петогодишњи план који је требао да се заврши тријумфално на дан пунолетства краља Петра II.

Други светски рат био је крај за Савез Сокола Југославије али не и за соколску идеју и форму. Идеја југословенства са савршеним југословенским човеком као предводником, била је саставни елемент идеологије социјалистичке Југославије. Додатно, феномени попут слетова за Дан младости или Титове штафете директно су преузети из соколског наслеђа, и чинили су значајан аспект култа личности.⁶¹ Сам Јосип Броз Тито преузео је одређене елементе соколске идеологије и уклопио је у своју идеологију *титоизма* где је спорт и идеја изградње новог човека имало значајно место.

Овако сагледан, феномен соколских друштава пре свега би требало посматрати као вид инструментализације спорта зарад изградње култа личности и подупирања диктаторског режима. Спорт је служио само инструмент идеологије југословенства и један од начина изградње култа династије Карађорђевића. На ветрометини историје 20. века идеја панславизма о уједињењу словенских народа кроз заједничку спортску културу разбила се у судару са идеологијама фашизма и комунизма.

Izvori i literatura

Arhiv Srbije. Beogradsko gimnastičarsko društvo „Soko“ – Beograd (1882–1944) 1882–1944.

Arhiv Đorđić. Ro – 162.

⁶⁰ Aljoša Mimica, *Radikalska sociologija: Zasnivanje akademske nauke o društvu u francuskoj Trećoj republici*, (Beograd: Gradina, 1991), 141.

⁶¹ Срђан Цветковић, *Како се стварао Тито: Технологија изградње и покушаји разградње култа Јосипа Броза Тита*, (Београд: Институт за савремену историју–Catena Mundi, 2023), 124–129.

Sokolski glasnik

- Arnaud, Pierre and James Wheeler. Editors. *Sport and International Politics: Impact of Fascism and Communism on Sport*. New York: Taylor & Francis e-Library, 2003.
- Geler, Mihail i Aleksandar Nekrić. *Utopija na vlasti: istorija Sovjetskog Saveza*. Подгорица: CID, 2000. (ćirilica)
- Gulić, Milan. *Jugoslovenska država: 1918–2006: od Prvodecembarskog akta do Majskog referenduma*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2023. (ćirilica)
- Dimić, Ljubodrag. *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji: 1918–1941. Deo 1. Društvo i država*. Beograd: Stubovi kulture, 1997. (ćirilica)
- Dirkem, Emil. *Elementarni oblici religijskog života: Totemistički sistem u Australiji*. Beograd: Prosveta, 1982.
- Darvin, Čarls. *Postanak vrsta*. Beograd: Nolit, 1985.
- Žutić, Nikola. *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929–1941*. Beograd: Angrotrade, 1991.
- Žutić, Nikola. *Krajiški sokoli: sokoli Srpske krajine 1903.–1941.–1991*. Beograd: Trileks, 1988. (ćirilica)
- Žutić Nikola. *Liberalizam i Srbi u prvoj polovini XX vijeka: iz historije ideologije građanskog liberalizma*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2007.
- Zinoviev, Alexander. *Homo Sovieticus*. London: Paladin Grafton Books, 1986.
- Karaulić, Jovana. „Sokolski sletovi u Kraljevini Jugoslaviji na primeru Svesokolskog sleta u Beogradu 1930. godine“. U: *KO je soko taj je jugosloven = To be a Falcon is to Be a Yugoslav*. Urednik Ljiljana Gavrilović. Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 2016. 79–93. (ćirilica)
- Kastratović Ristić, Veselinka. „Sokoli Jugoslavije, organizacija i delatnost“. U: *KO je soko taj je jugosloven = To Be a Falcon is to Be a Yugoslav*. Urednik Ljiljana Gavrilović. Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 2016. 11–29. (ćirilica)
- Krüger, Arnd. “Strenght through joy: the culture of consent under fascism, Nazism and Francoism”. In: *The International Politics of Sport in the Twentieth Century*. Edited by James Riordan and Arnd Krüger. London–New York: Routledge, 1999. 67–79.
- Manojlović Pintar, Olga. „„Tito je stena“, (Dis)kontinuitet vladarskih predstavljanja u Jugoslaviji i Srbiji XX veka“, *Godišnjak za društvenu istoriju*, god. IX, sv. 2–3, 2004. 85–101. (ćirilica)
- Matić, Milivoje i Božo Bokan. *Opšta teorija fizičke kulture*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu, 2005. 64–97.
- Mijatov, Nikola. “Different Ideologies, Same Infrastructures: The case of Yugoslav Stadiums”. In: *Taming the Yugoslav Space: Continuities and Discontinuities in Coping with the Infrastructural Challenges of the 20th Century*. Edited by Danijel Kežić, Vladimir Petrović and Edvin Pezo. Belgrade–Regensburg: Institute for Contemporary History–Leibniz-Institut für Ostund Südosteuropaforschung, 2023. 253–269.
- Mijatov, Nikola. *Sport u službi socijalizma: Jugoslovensko iskustvo 1945–1953*. Beograd: Čigoja štampa–Institut za savremenu istoriju, 2020.

- Miloradović, Goran. „Hrvatski „Rašomon“: jugoslovenska štampa o pokolju u Kerestincu 16. aprila 1936. godine“. *Tokovi istorije*, 1/2020. 11–46. (ćirilica)
- Mimica, Aljoša. *Radikalna sociologija: Zasnivanje akademske nauke o društvu u francuskoj Trećoj republici*. Beograd: Gradina, 1991.
- Melograni, Piero. “The Cult of the Duce in Mussolini’s Italy”. *Journal of contemporary history*, 22, 1976. 221–237.
- Miljković, Marko. „Grand Prix Beograda 1939 – spoljnopolički kontekst velikih automobilskih trka“. *Godišnjak za društvenu istoriju*, 1, 2011. 7–29. (ćirilica)
- Niče, Fridrih. *Volja za moć: pokušaj preocenjivanja svih vrednosti*. Beograd: Dereta, 2015.
- Niče, Fridrih. *Suton idola*. Beograd: Službeni glasnik, 2020. (ćirilica)
- Niče, Fridrih. *Tako je govorio Zaratustra*. Beograd: Feniks Libris, 2007.
- Niče, Fridrih. *Antihrist*. Beograd: Riznica, 2011.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije: 1918–1988*. I–III. Beograd: Nolit, 1988.
- Riordan, James. *Sport in Soviet Society: development of sport and physical education in Russia and the USSR*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Riordan, James and Arnd Krüger. Editors. *The International Politics of Sport in the Twentieth Century*. London–New York: Routledge, 1999.
- Cvetković, Dušan. *Sokoli i sokolski sletovi: 1862–1941; Sokolane – sokolski domovi; Sokolske razglednice*. Beograd: Miroslav–Kosmos, 2007. (ćirilica)
- Cvetković, Srđan. *Kako se stvarao Tito: Tehnologija izgradnje i pokušaji razgradnje kulta Josipa Broza Tita*. Beograd: Institut za savremenu istoriju–Catena Mundi, 2023. (ćirilica)
- Čuk, Ivan i Aleks Leo Vest. *Prevarani sokoli*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2017.

Summary

PhD Nikola Mijatov (1988)

Ideology of the Union of Falcons of the Kingdom of Yugoslavia: Between physical culture and secular religion (1930–1941)

The idea of Falcon (Sokol) organizations created by Miroslav Tirš found its strong foothold in Yugoslavia. The idea of Pan-Slavism and the construction of a “new man” was a significant segment of the idea of Yugoslavism. There were many Sokol organizations spread all over the country, but they all united into a single Union of Falcons of Yugoslavia in 1930. The Union had the support of the very top of the state, while the patron was the king Alexander Karađorđević. The ideology of this alliance was internally Yugoslav and sought to build a new man – *Homo Yugoslavicus*. Through the analysis of relevant sources and the Sokol press, the image of the perfect *Sokol* (Falcon) had been outlined. He was supposed to be a fanatical protector of Yugoslavia and its dynasty, all while avoiding alcohol, fasting, and praying to God for the well-being of the king and his family. The ideal member of the Sokol Union was also supposed to avoid modern fashion and dress in traditional clothing. In the field of national defense, the Sokols were first in line: they were trained in fire protection and air defense. The king himself occupied a very important place in the Sokol ideology, where his image was sacralized. Long before the first five-year plan of Tito’s Yugoslavia, the Sokol Union had its own five-year plan that was supposed to end triumphantly on the day of King Peter II’s coming of age. The plan failed because the Sokols found themselves in disfavor even before World War II, and after the outbreak of the war the entire organization disappeared. Overall, analyzing the ideology of the Sokol Union of Yugoslavia, the entire phenomenon is far from sports, or even physical culture, and falls into the domain of the instrumentalization of certain sport aspects for the sake of supporting the dictatorial regime, but also building a cult of personality of the king and the entire Karađorđević dynasty.

Key words: Falcons, Yugoslavia, ideology, sport, king, cult of personality